

1930: Streikende studenter forlater høyskolen i Trondheim. Foto: Schrøder/Wikimedia commons

På tide med et arkitekturopprør?

Av Jon Guttu

Et opprør mot den rådende modernistiske trenden i vår byggekunst er i gang og har fått stor plass i media. Synsinger og argumenter virvles opp i avisspalter, på Facebook og i radio/TV, og tilslutningen til opprøret tyder på at det når bredt ut. De som vil opplyses om fenomenet henvises til avisdebatt og nettsteder. I det følgende vil jeg derimot se nærmere på tilsvarende opprør gjennom 1900-tallet og hvilke erfaringer vi kan gjøre oss.

Flere ganger i forrige århundres arkitekturhistorie har vi sett ganske voldsomme skifter i oppfatning og praktisering av byggekunst. Vi har sett fagfolk på barricadene, men også bredt folkelig engasjement. Vi har sett voldsomme feider, men også endring i det stille. Og

en gjennomgående konfliktlinje har gått mellom en modernistisk og en mer tilbakeskuende holdning til arkitektur og byutvikling.

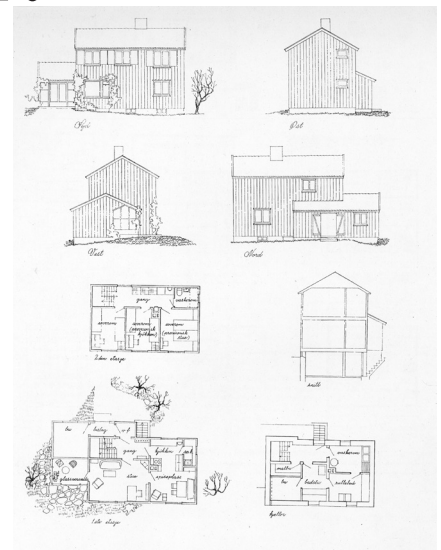
Funksjonalistene seirer

Det mest skjellsettende opprøret her til lands fant sted rundt 1930 med funksjonalismens gjennombrudd. I løpet av en femårs periode ble etablerte sannheter om hvordan bygninger skulle se ut, fullstendig snudd på hodet. Alt i 1927 slo arkitekt Lars Backer til med restaurant Skansen ved Rådhusplassen. Så fulgte Ekebergrestauranten og i 1930 Horngården på Karl Johan. Samme år gjorde arkitektstudentene ved høyskolen i Trondheim opprør mot lærere og undervisning. En del av dem dannet senere PLAN-gruppen, en venstreorientert

PLAN: Tidsskrift for bolig- og byggespørsmål i 1933–1936

CIAM: Forkortelse for franske Congrès Internationaux d'Architecture Moderne = Den internasjonale Kongress for moderne arkitektur

PAGON: Forkortelse for Progressive Arkitekters Gruppe, Oslo, Norge (En norsk undergruppe av CIAM)

1945: Jens Andreas Selmers førstestepremie for hustyper i Finnmark og Nord-Troms. Illustrasjon: Opprinnelig publisert i *Byggekunst* (i dag *Arkitektur N*) nr. 5, 1945

faggruppe som var virksom på 1930-tallet. PLAN-gruppen ønsket seg ideelt en funksjonalisme med forankring i en ny tenkemåte, i nye arbeidsformer og i overordnet samfunnsplanlegging. I første omgang skjedde skiftet i det fysiske: Vi fikk funkstilen, laboratoriekjøkkenet og lamellbebyggelsen, først etter krigen tok det sosialdemokratiske Norge opp i seg et bredere modernistisk program, særlig innenfor bolig- og samfunnsplanlegging.

I de første etterkrigsårene søkte arkitektene igjen forbilder i det nasjonale og stedstilpassete, alt i en menneskelig skala. Ikke så rart etter fem års okkupasjon og i lys av nazismens mastodontplaner. Trettitallets rasjonalisme ble oppfattet som stereotyp og mekanisk. Nå ønsket arkitektene en mykere, organisk og human arkitektur. Noe opprør kunne ikke dette kalles, heller en forsiktig tilpasning av arven fra 30-tallet til norsk tradisjon. Et typisk

1959: Høyblokken slo gjennom på 50-tallet, og et viktig mål var å gi beboerne nærhet til natur, lys og luft. Disse tankene er representert på utstillingsplansjen til CIAMX i Dubrovnik av arkitektene Geir Grung og Arne Korsmo, og kunstner Gunnar S. Gundersen. Foto: Ukjent/ Stiftelsen Arkitekturmuseet

eksempel kan vi se i Thorleif Jensens boligblokker på Tåsen. Et annet finner vi i Knut Knutsens Hotell Viking fra 1952. Både Knut Knutsen og Jens Selmer søkte svar i det nasjonale og humane, selv om de også bar arven fra funksjonalismen med seg.

Etterkrigsmodernistene trer fram

Noe mer opprørsaktig, derimot, oppstod midt på 1950-tallet da etterkrigsmodernistene entret scenen. PAGON-gruppen, med arkitektene Esdaile, Fehn, Grung, Korsmo, Norberg-Schulz og Utzon i spissen, stod fram med sitt manifest. Utspringet var CIAM, den internasjonale organisasjonen for arkitekter.

1975: Demonstrasjon mot sanering av Rodeløkka. Foto: (Utsnitt) Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek

I manifestet oppfordret de til løsrivelse fra det de så som en rådende nasjonal sneverhet og som «coziness i stilen». I stedet burde en tenke universelt, ta i bruk ny teknikk, «gripe inn i fremtiden». Vi fikk 1960-tallets storskalatenkning og brutalisme. Vi fikk drabantbyer, høyhus, motorveier og kjøpesentra. Vi fikk industrialisert bygging og – en radikalt bedre boligstandard.

70-tallsradikalister og postmodernister

Et nytt opprør bygget seg opp rundt 1970. Medvirkning, småskalatenkning, sosialt miljø og tradisjonell byggeskikk ble satt opp mot elitestyring, industrialisert masseproduksjon og høyhus. Samtidig skjedde en vekkelse i synet på historisk arkitektur og byplan. Harde kamper fant sted mot riving av eldre bebyggelse. (Tankevekkende er det at den funksjonalistiske perlen, restaurant Skansen, ble revet uten store protester.) Fremskrittstanken, som et ankerfeste for samfunnsutviklingen, ble varig svekket. Og – som i dag: Det var ikke snakk om et rent faglig opprør – et folkelig engasjement lå til grunn. Arkitekturhistoriker Charles Jencks, erklærte modernismens død med detoneringen av det prisbelønnede høyblokkområdet Pruitt Igoe i St. Louis i 1973. Nå var postmodernismens tid kommet. Som i 1800-tallets eklektisisme ble forbilder fra fordums storhet hentet fram, lunette-vinduer, søyler og ornamentikk, alt i jakten på et rikere formuttrykk. Arkitektene søkte tilbake, inspirert av sørlandsbyer, gammel forstadsbebyggelse og 1800-tallets byregulering. Arkitekturfilosofen Christian Norberg-Schulz, som tjue år tidligere hadde lovprist den internasjonale betongarkitekturen, vendte seg nå mot stedets poesi og kvaliteter. Stedsutvikling og tanken om tilpasning av nytt til gammelt vant fram. Byfornyelse erstattet rivingsraseri. Trebyene ble reddet – og nysminket. Vi fikk nye områder som

2021: Nyliberalistisk arkitektur. Individualisme uten tanke på omgivelsene. Foto: Jon Guttu

Giskehagen, Aker brygge og Grønlands torg og vi fikk (uten å nevne navn) en del sørgelige eklektiske vulgareteter.

Nyliberalismens inntog

Men hvordan det var eller ikke var – dragningen mot det historiske ble kortvarig, i hvert fall blant arkitektene. Mye ble snudd på hodet med krakket i 1989. Før årtusensskiftet ble de klassisistiske idealene og postmodernismens komplekse former avløst av enkle modernistiske prosjekter, denne gang gjennom en stille samforståelse blant arkitekter. Tegl og tre forsvant ut, betong, glass og stål kom inn. Ornamentet og farger ble skrellet vekk. Atter så vi skjønnheten i modernismens rene fasader. Det ble bare for mye av det, for høyt, for tett, for massivt, for mørkt, for monotont, for vulgært. Vi fikk den arkitekturen dagens opprørere kjemper mot.

Mer enn stygge fasader?

Hva kan vi så oppsummere? Pendlingen mellom modernisme og historisme gjentar seg om enn i ulike versjoner. Ny stil blir til mote. Arkitekter marsjerer i flokk. De flotte parolene lover mer enn de holder i praksis. Samtidig avleires deler av tankegodset seg i varig praksis. Noe har vi altså lært.

Det er 50 år siden det forrige opprøret mot modernismen. Vi trenger kritikken av dagens nyliberalistiske utgave og vi trenger et skifte. Hva kan vi vente som frukter av dagens feide? Parolene har mye bra i seg. La oss bare håpe at opprøret blir rettet mot mer enn stygge fasader og at svaret blir noe annet enn anstrengte historiske påfunn. ■

Jon Guttu (f.1941) er sivilarkitekt og tidligere forsker ved Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR – i dag inkorporert i OsloMet).